

"Socijalno" i socijalni rad

Mladen Knežević

Studijski centar socijalnog rada
Pravnog fakulteta
Sveučilište u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad
UDK 316+364.6
Primljeno: ožujak 1996.

Neki trendovi u razvoju socijalnog rada u nas posljednjih nekoliko godina zabrinuli su neke teoretičare i praktičare zbog, čini se snažnog, procesa "psihologizacije" socijalnog rada. U ovom se radu prikazuju neka poimanja "socijalnog" u socijalnom radu te pokušava povezati koncept socijalnog u cjelokupni položaj čovjeka u njegovoj aktualnoj socijalnoj situaciji.

UVOD

Osnovna namjera autora kada je započeo rad na ovom članku bila je da upozori na proces "psihologizacije" socijalnog rada u nas (posebno) posljednjih nekoliko godina i pokuša istaknuti one osobne i društvene potrebe koje zbog takvog procesa ostaju nezadovoljene.

"Psihologizacija" nije u socijalnom radu neka nova pojava. U dugom razdoblju povijesti razvoja struke utjecaj nekih psiholoških teorija bio je vrlo dubok i snažan. Utjecaj psihodinamskih pristupa ni danas se nije izgubio u mnogim segmentima socijalnog rada, a u nekim "škola-ma", posebno npr. u SAD, psihodinamski su pristupi stožerni pristupi.

"Psihologizacija" se, međutim, nije pojavila kao rezultat masovnih psiholoških trauma pučanstva izloženog tragediji rata. Rat i njegove posljedice u psihičkoj strukturi pučanstva samo su intenzivirali taj proces. Negdje sedamdesetih godina dolazi do ponovnih prodora nekih "psiholoških" postupaka u socijalnom radu, započinje intenzivnija edukacija socijalnih radnika u novim tehnikama kojima se do tada nisu koristili. U drugoj polovici osamdesetih gotovo sve psihološke tehnike koje tradicionalno upotrebljavaju američki socijalni radnici-terapeuti prikazuju se našim socijalnim radnicima na različitim vrstama seminara i drugim oblicima edukacije.

S druge strane, psiholozi u centrima za socijalni rad imaju značajnije položaje od socijalnih radnika jer sustav obrazovanja socijalnih radnika relativno dugo vrijeme ostaje na nižoj akademskoj razini.

Ratni realitet taj je proces samo intenzivirao, posebno u nekim njegovim oblicima i područjima. Prema jednom ispitivanju koje su

provodili educirani terapeuti u dva kolektivna centra u kojima su smješteni naši prognanici i izbjeglice iz susjedne države Bosne i Hercegovine, više od 10% tih ljudi pokazuje neke od simptoma poremećaja koji su rezultat njihovih traumatskih iskustava. Ako je na vrhuncu prognaničko-izbjegličke krize u Hrvatskoj boravilo 700 000 ljudi i ako je točan podatak o razini traumatizma, onda je riječ o 70 000 ljudi "sa simptomima" koji se, dakako, socijalno manifestiraju, a nisu samo osobna patnja. Socijalni rad na tu patnju nije mogao ne odgovoriti.

Drugo je pitanje strukture sustava socijalnog rada, koji je svoje tranzicijske procese morao započeti u anomijskoj situaciji izazvanoj ratom. U takvoj situaciji raspala se relativno čvrsta struktura sustava unutar kojeg je socijalni rad djelovao.

Svako snižavanje razine funkcioniranja sustava dovodi sustav u različite oblike simbioze sa segmentima sustava koji su prije te situacije bili u odnosu podređenosti ili nadređenosti, kada je riječ o hijerarhiji unutar sustava. Sukobi između prognanika i izbjeglica pojavljuju se kasnije, ne u akutnoj fazi prognaništva i izbjeglištva, pojavljuju se onda kada se sustav socijalnog rada počeo unutar sebe strukturirati, postigao višu razinu diferencijacije svoje strukture i kao takav započeo obavljati svoje funkcije. Prije toga djelovao je u takvoj simbiozi s dramom prognaništva i izbjeglištva (u psihološkoj terminologiji govorili bismo o procesu identifikacije) da nije bilo mogućnosti za sukobe.

Sljedeći je razlog, svakako, u ekonomskim uvjetima. Težak materijalni položaj profesionalaca mnoge je od njih vezao za različite humanitarne udruge financirane iz inozemstva.

Ogroman interes koji je niz humanitarnih organizacija pokazao za psihicke posljedice rata naišao je na nezaposlene socijalne radnike, kojima je ponudio materijalnu naknadu za rad u vrlo različitim psihološkim projektima. Kratke edukacije, vrlo često organizirane na mjestima u kojima je bila velika razlika između aktualnog socijalnog statusa sudionika i opremljenosti prostora, često u vanjskim manifestacijama impresivne, jako su privukle jedan dio, posebno mladih kolega. Nadalje, "psihosocijalni" projekti bili su vrlo atraktivni za velik broj stranih nevladinih udruga.

ŠTO JE TO "SOCIJALNO" U SOCIJALNOM RADU?

Činit će se možda u najmanju ruku neobičnom želja da se definira područje "socijalnog" u socijalnom radu, jer bi "zdravorazumski" to moralo biti u potpunosti jasno. Mislimo, međutim, da upravo u tomu postoji niz nejasnoća koje se na ovaj ili onaj način odražavaju i u pokušajima konceptualizacije socijalnog rada.

Koncepti socijalnog na samom su početku razvitka socijalnog rada bili pod snažnim utjecajem Spencerovih ideja koji je društvo promatrao kao stanje ravnoteže, a osobne su teškoće prema njemu bile jednim uzrokom socijalnih problema (Heraud, 1972:4). To je dovelo do ekstremno individualističkih poimanja socijalnog i do usmjeravanja gotovo isključivo na osobne potencijale u razrješavanju teškoća ekonomske nesigurnosti. Booth se svojim idejama da se neke dimenzije socijalnog, kao što je na primjer siromaštvo, ne pojavljuju kao rezultat osobnih teškoća, nego "okolinskih" faktora, borio upravo u tom vremenu nastajanja socijalnog rada za bitno drugačije perspektive. Njegove su nazore međutim tadašnji socijalni radnici odbacivali. Iako se u vremenu o kojem je riječ (sam početak XX. stoljeća) još ne može govoriti o tako općem i značajnom utjecaju psihoanalitičkih pristupa u socijalnom radu kakav će nastupiti dvadesetih godina, jasno je da je poimanje "socijalnog" u socijalnom radu, kakvo je bilo na samom početku njegova razvitka, zapravo vrlo široko otvorilo vrata psihoanalitičkim konceptima, koji će zatim biti vladajući sve do sredine pedesetih godina.

U ovom je teorijskom kontekstu "socijalno" derivirano iz psihološkog, temeljni je napor zapravo bio usmjeren, gledajući pojednostavlje-

no, na to što zapravo stranka socijalnog radnika *osjeća* u vezi sa svojim socijalnim problemom, a ne na to što taj socijalni problem zapravo jest. Ili, što je još gore, u takvom je pristupu, kroz potpuno individualiziranu prizmu, socijalno apstrahirano od "socijalnog". M. Jarret je tako, govoreći na Nacionalnoj konferenciji o socijalnom radu, ustvrdio da je svojom analizom djela Mary Richmond *Social Diagnosis*, koje se na neki način smatra začetkom stručne literature na području socijalnog rada, došao do zaključka da 50% slučajeva koje je Richmondova opisala jesu "čisti" psihijatrijski problemi, a u sljedećih 15% pronašao je mogućnost psihopatoloških uvjeta (Heraud, 1972:6). Ovakav je pristup u socijalnom radu trajao na žalost vrlo dugo vremena (ne možemo reći ni da je danas od male važnosti) i sasvim je sigurno da je u znatnoj mjeri sprečavao razvitak šire teorije socijalnog rada.

Pokušajmo razmotriti neke novije pristupe.

Prema *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, pridjev *socijalno* označava ljude koji žive u zajednici ili odnos između ljudi i zajednice (Oxford, 1986:818). Tako široko određenje svakako nije upotrebljivo za ovo naše razmatranje, jer obuhvaća gotovo sve čovjekove djelatnosti i velik broj međuljudskih relacija.

Fowler u svojem razmatranju "socijalnog" u socijalnom radu nalazi dvije temeljne odrednice: 1. norme koje omogućuju međuljudske odnose i 2. prihvatanja nekih *različitih* (istaknuo M.K.) stupnjeva odgovornosti prema onim članovima društva koji su u nekom stanju potrebe (Fowler, 1975). Ovakvo nam se definiranje, međutim, čini isuviše uskim, podsjeća na takvo definiranje socijalnog rada koje je rezultat "klasičnog" sociopatološkog odnosa prema ljudima i životnim situacijama u kojima nužno trebaju pomoć drugih ljudi. Ono što nam se najviše čini nedostatnim u ovom definiraju jest *pravo* čovjeka u nevolji da traži i dobije nužnu pomoć svoje okoline. Druga je teškoća takvog određivanja mogućnost sankcije, odnosno mogućnost realizacije tog prava kroz državnu sankciju. Kada smo upotrijebili riječ sankcija, svakako nismo mislili samo na negativan aspekt tog pojma, nego sankciju smatramo sustavnim sadržajem neke norme, i to ne bilo koje socijalne norme, u njezinu najširem značenju, nego norme koja državu (ili barem neke njezine dijelove), a ne samo društvo, obvezuje na adek-

vatan korak. Ono do čega Fowler dolazi slijedeći svoju misao logičan je rezultat, on naime tvrdi kako su socijalni radnici, ali i učitelji i psihijatri, "socijalizacijski čimbenici" (Fowler, 1975, str.91). S tom bismo se tvrdnjom mogli složiti, ali je smatramo nedovoljno preciznom. Sasvim je sigurno da dobar dio djelatnosti socijalnih radnika možemo smatrati i "socijalizacijskim". Tomu bismo dodali još i "resocijalizacijskim" u onom širem antropološkom smislu kako resocijalizaciju shvaća Južnič, a to je, "neka promjena socijalnog koncepta prema kojemu čovjek živi" (Južnič,1989). Međutim, iz takvog određenja svakako otpadaju mnoge druge funkcije koje socijalni rad u polju "socijalnog" svakako ima, a to su funkcije koje nosi ispunjavajući neke svoje obveze prema državnim strukturama unutar kojih je nesumnjivo isto tako definiran.

Robert Pinker u svom definiranju socijalnog rada iznimno je kratak i tvrdi kako je socijalni rad jednostavno casework (Pinker, 1982). Takva definicija znatno suzuje područje "socijalnog" u socijalnom radu i gotovo je više normativna no što bi mogla pojasniti bit događanja. Sužavanjem definicije na područje rada na slučaju (u dobroj mjeri, stoga, na tehniku), Pinker čini gotovo isto što su činili i nešto tradicionalniji funkcionalisti (npr. Jessie Taft) na području socijalnog rada, pokušavajući *institucijom* socijalnog rada objasniti prirodu odnosa između osobe kojoj socijalni radnik pruža uslugu, socijalnog radnika i društva. Prema funkcionalistima, funkcioniranje institucije jest onaj kontekst koji čini neki veći ili opći realitet, kako za socijalnog radnika tako i za njegova klijenta. Na taj način socijalni rad, i za klijenta i za socijalnog radnika, postaje jedini sadržaj "socijalnog".

Na ovoj je crti razmišljanja Howe (Howe, 1979) ustvrdio čak kako socijalni rad nema identiteta izvan funkcioniranja institucije. On je odbacio bilo kakvu mogućnost autonomije socijalnog rada i bilo kakvu mogućnost slobode, i institucije socijalnog rada i socijalnog radnika kao profesionalca, u odnosima s klijentom.

Vrlo su slične ideje Johnsona (Johnson, 1977) koji tvrdi da su dva područja socijalnog rada izvan kontrole socijalnih radnika, a to je određivanje tko je klijent socijalnog radnika i koje su njegove potrebe te koje je područje karaktera ili metoda koje socijalnom radniku sto-

je na raspolaganju kako bi odgovorio na zahtjeve tako definiranog klijenta. Johnson tvrdi kako je oba ta područja odredila država. Definiranje "socijalnog", prema autoru, ograničeno je dominantno u područje državne regulative i izvan toga ostaje relativno malo prostora za "socijalno" u socijalnom radu.

Malcom Payne u svojoj definiciji socijalnog rada ističe kako je to socijalno konstruirana djelatnost (Payne,1991:7), i da se može razumjeti tek u socijalnom i kulturnom kontekstu sudionika. On to objašnjava činjenicom da su teorije koje nastaju u socijalnom radu produkt socijalnog konteksta u kojem su stvorene i da i one same na taj kontekst utječu (Payne, 1991:8). Nastavljajući svoje raspravljanje o "socijalnom" u socijalnom radu, ističe kako za razumijevanje socijalnog rada moramo promotriti sudionike u tom procesu, njihove institucije i njihove teorijske koncepte o sebi samima, i jedino je na takav način moguće zaključiti kako su oni konstruirani od društva koje ih okružuje i čijim su dijelom. Ističe kako nam je za razumijevanje toga što socijalni rad jest potreban uvid u to tko su oni koji u njemu sudjeluju, koje su i kakve njihove institucije i kakve su njihove teorije o njima samima. S druge je strane, prema Payneu, značajno kakav koncept o njima ima društvo koje ih okružuje (Payne, 1991:8). Autor i sam ističe kako je ovaj njegov teorijski pogled pod utjecajem Berger-Luckmanove "socijalne konstrukcije zbilje". Međutim, ograničenje te "zbilje" u Payneovom poimanju socijalnog dolazi iz samog njegova razumijevanja koncepta, koji objašnjava činjenicom da socijalne aktivnosti postaju uobičajene pa tako razumijevamo stvari kakve jesu i kako se one ponašaju samo u skladu s konvencijama zasnovanim na zajedničkom znanju. Jedan od rezultata tog procesa su i teorije koje tu i takvu realnost odražavaju i koje su, s druge strane, stvorene kao rezultat djelovanja ljudi u njihovim interakcijama sa socijalnom realnošću (Payne,1991:8).

Nama se čini da takva konstrukcija "zbilje" reducira mogućnosti spoznaje na relativno ograničen broj socijalnih institucija čija se važnost može u mnogo većoj mjeri isticati na razini "formalne" socijalne organizacije. To, uostalom, potvrđuje i sam Payne, očito smatrajući kako tri najvažnija socijalna konstrukta u realnosti socijalnog rada jesu socijalni radnik, klijent i okolina u kojoj se ta dva realiteta susreću.

Socijalni su radnici, prema Payneovom mišljenju, prisiljeni izabrati onaj teorijski pristup koji odgovara zahtjevima sredine u kojoj se odvija njihova djelatnost (Payne, 1991:240), jer je socijalni rad "djelatnost stvorena različitim uspostavljanjem ravnoteže važnosti u različitim socijalnim kontekstima" (Payne, 1991:240). Upravo zbog toga, tvrdi Payne, najveći broj teorijskih pristupa u socijalnom radu i najveći broj njihovih operacionalizacija u svakodnevnoj praksi socijalnog rada jesu individualistički i usmjereni na terapiju te klijentova stanja i potrebe objašnjavaju njegovim osobnim karakteristikama, pa onda i interakcijama između njega i okoline. Te teorije ne teže organizacijskoj promjeni ili socijalnoj promjeni, nego teže promjeni klijenta i njegove osobnosti. Nemogućnost institucija socijalnog rada da se promijeni nešto temeljno u tim je teorijama prihvaćena kao nesretan rezultat "birokratskih vremena" (Payne, 1991:241).

Ono što Berger i Luckmann ističu kao nužnost u povezivanju osobne "devijantnosti" i nekog socijalnog odgovora na nju tri su najčešća elementa današnjeg pogleda na znanost i praksu: 1. teorija devijacije, koja mora objasniti "devijantno stanje", 2. korpus dijagnostičkih pojmova, i 3. konceptualizacija samog procesa "liječenja" (Berger i Luckmann, 1992: 137). Ta su tri elementa, dakle, onaj dio socijalnog korpusa koji osigurava neki funkcionalni dodir između "socijalnog" u širem smislu i onog "socijalnog" s kojim se "dodiruje" socijalni rad kao teorija i kao praksa. Oni smatraju da samo tako strukturirana "mašinerija" omogućuje stvaranje nekog identiteta profesionalca, koji djeluje na području "devijantnosti", ali pružaju i mogućnost da tu "mašineriju" internalizira osoba koja je i sama "pogođena devijantnim stanjem" (Berger i Luckmann, 1992: 137). To se događa u procesu u kojemu se osobi "pogođenoj devijantnim stanjem" zapravo nameće osjećaj krivnje i ona pod pritiskom osjećaja krivnje internalizira i pojmovni aparat, pa "devijacija" za nju postaje i "subjektivno realna" (Berger i Luckmann, 1992:137). Na taj se način omogućuje proces u kojemu te teorije: "...služe za legitimiranje u društvu utvrđenih procedura održavanja i popravljavanja identiteta, osiguravajući teorijski priključak između identiteta i svijeta, onako kako su oba socijalno definirana i subjektivno usvojena" (Berger i Luckmann, 1992:204). Cijeli taj proces zapravo je onaj dio "socijalnog" koji definira, a zatim i omogućuje socijalnu kontrolu jedne osobite

socijalne skupine. To, uostalom, potvrđuju i sami autori, ističući: "Terapija se koristi pojmovnom mašinerijom da bi svakoga zadržala unutar univerzuma o kojemu je riječ" (Berger i Luckmann, 1992:138). Iako se Berger i Luckmann ovdje bave prije svega "terapijom", kontekst u kojem razmatraju "terapiju" svakako je dovoljno širok da u nj možemo staviti i područje socijalnog rada.

Teorijski pristup koji je u našim krugovima ostao gotovo potpuno nepoznat, a sasvim smjerno i neupotrijebljen, jest onaj M. Philpa, koji nam se čini posebno zanimljivim i upotrebljivim, barem u nekim njegovim osnovnim dijelovima. Osnovna Philpova ideja jest da socijalni rad vrši svoju ulogu na taj način da integrira subjektivna stanja osobe i njezin objektivni status u "socijalni subjekt" (Philp, 1979:92). Pod subjektivnim stanjem razumijeva bol, patnju, potrebu, ljubav, mržnju i slično, a pod objektivnim statusom dob, handicap, duševnu bolest, dug ili kazneno djelo. Dok je objektivni status opisan, barem u ovom radu, imenicama koje opisuju emocije, objektivni status nije tako konzistentan i obuhvaća (barem onaj dio koji Philp spominje u članku koji navodimo) neka tjelesna stanja, psihička stanja, ali i civilna i kaznenopravna stanja. Objektivni status osobe definira se kao rezultat socijalnih procesa u društvu, koji opredjeljuju koja to ponašanja za društvo imaju neko značenje. Socijalni se rad tako pojavljuje kao socijalno integrativna i medijatorna socijalna funkcija, koja osigurava integraciju "subjektivne situacije" i "objektivnog stanja" u neki "socijalni subjekt". Ako s malo imaginacije promotrimo taj koncept, u njemu se nazire dijalektički proces, pokušaj ujedinjavanja nekih pojedinačnih i posebnih elemenata na nekoj sljedećoj, gotovo bismo mogli reći općoj razini. Zbog toga nam se taj pristup čini vrlo modernim (iako je za današnja poimanja brzine promjena u nekom znanstvenom području - star). Na žalost, ograničenja koja tom procesu postavlja sam autor govore o tomu da koncept nije niti domislio do kraja, niti je iskoristio sve mogućnosti koje mu je njegov pristup ponudio. U pojašnjenju mogućnosti medijacije autor pojašnjava da se osoba može smatrati subjektom samo ako nema nekih nepremostivih poteškoća u osobnosti ili narcisističkih karakteristika (Philp, 1979:92). Takvim ograničenjima koja postavlja procesu integracije u "socijalni subjekt" autor vjerojatno misli naglasiti ograničenost mogućnosti da se u praksi sve osobe "resocijaliziraju", odnosno

da se svaki pojedinačni klijent "resocijalizira" na socijalno prihvatljiv način. Taj ga realitet ograničava u mogućnosti da svoje teorijske zamisli provede sasvim dosljedno i do kraja, iako one, po našem mišljenju, nose u sebi velike potencijale za razvoj teorije socijalnog rada. Čini nam se da je prerano napustio teorijski diskurs i prešao na provedbeno područje, na kojem naravno čekaju mnoge zamke nedovršenosti i neklasifikabilnosti. Jer, na primjer, "socijalni subjekt" može biti i nedovoljno i nepotpuno osobno integrirana osoba (ako bismo slijedili emocionalne opise subjekta koje je ponudio Philp, npr. agresivni psihopat, osoba čije su karakteristike osobnosti nepromjenjive i sasvim je sigurno da će veći dio života sebi i svojoj okolini stvarati ozbiljne neprilike), ali njegova temeljna ljudska prava moraju biti neprikosnovena i proces pretvaranja u "socijalni subjekt" teče u tom slučaju uz daleko veće, opsežnije, kompleksnije i metodološki zahtjevnije postupke. Rezultat mora pri tomu biti isti i kod takve osobe i kod neke druge s manjim zahtjevima za socijalni rad. Rezultat mora biti osoba čija se ljudska prava u potpunosti poštuju i ispunjavaju. To ne znači da ta osoba npr. ne bi trebala biti i u zatvoru i da pojam "socijalni subjekt" ne bi mogao obuhvaćati i nečiji zatvorski status. Zatvor na današnjoj razini socijalnog razvitka i razvitka metoda socijalne kontrole nekih vrsta devijanata i pomaganja devijantima ne mora značiti ukidanje ili nemogućnost dostizanja razine "socijalni subjekt". Ako je riječ o složenoj varijabli, onda su varijeteti njezine složenosti različiti i po opsegu i po kvaliteti.

Kao primjer procesa subjekt (A)→objekt (B)→"socijalni subjekt"(AB), Philp navodi dijete (A) koje je počinilo krivično djelo i tretirano je kao "delinkvent"(B), a tek potom i kao dijete (A). Ulogu socijalnog rada (i ujedno bit "socijalnog" u socijalnom radu) vidi u tomu da se integrira status A i status B u neki status "socijalnog subjekta" (AB) (Philp, 1979:101). Mogućnosti tog procesa, međutim, ograničava težinom crimena (iako to izrijeckom ne kaže, njegovom društvenom opasnošću). Tako postavljena granica zapravo ograničava polje djelovanja socijalnog rada na "deetiketiranje" ili na uvjeravanje nekog da je dijete koje je počinilo kazneno djelo još uvijek dijete (A). Iako ne mislimo negirati ili umanjivati vrijednost ili važnost procesa koji na ovaj način inauguriira Philp, on je tek sekundarna vrijednost. Vrijednost Philpova "socijalnog subjekta" vidi-

mo prije svega u mogućnosti integriranosti osobe u *socium*, u rezultatu procesa koji bi obuhvatio osobu, njezin položaj u civilnom društvu i onaj položaj koji konstituira državna regulativa. Pritom nam se manje važnom čini gotovo središnja Philpsova briga dijete-delinquent ili delinkvent-dijete. Važnijim nam se čini izvorno, generičko pravo djeteta na razvoj, u kojem se proces subjekt(A)→objekt (B)→"socijalni subjekt"(AB) pojavljuje kao opći za sve situacije i svakog pojedinca i "pokriva" sve pojavnosti i promjenjivosti njihova stanja. U kvalitativnom smislu, dakako, postoje neke nepremostive razlike na nekim razinama (ali na razinama samo kao dijelovima kontinuuma koji vodi u opće) i u nekim fazama tog procesa (npr. trajni invaliditet kao nepremostiva karakteristika subjekta, koja na razini "socijalnog subjekta" postaje jedinstvo napora socijalnog rada ka integraciji, medicine ka rehabilitaciji i npr. tehnike ka smanjenju lokomotornog hendicapa), ali rezultat, ili Philpovim riječima "socijalni subjekt", jest individualizirano pojedinačno u općem. Ovaj sasvim sigurno nezgrapn konstrukt, individualizirano pojedinačno u općem, upotrijebili smo zbog jake potrebe da naglasimo jednaku vrijednost obje razine, štoviše takvu njihovu vezanost u opsegu i kvaliteti koja ih čini nedjeljivim jedinstvom.

Ono što je bitno za ovaj teorijski skok jest odmak od socijalnog rada kao svojevrstne birokratske tehnike i njegove smještenosti isključivo u područje državne djelatnosti. Vezanje socijalnog rada isključivo za državu (definiranjem klijentele i tehnika djelovanja, kao npr. kod funkcionalista) dovodi do nepremostive teškoće ne samo u definiranju "socijalnog subjekta" nego u definiranju subjekta uopće. Subjekt, naime, u tom kontekstu, ostaje jedino država, a sve ostalo je objekt. Ovdje se zalazemo za takvo definiranje "socijalnog" u socijalnom radu koje obuhvaća sve procese i sve strukture koje se pojavljuju u pojedincu, civilnom društvu i državi. S druge nam strane taj teorijski pristup omogućuje pristup onom idealu kojem barem neki u socijalnom radu teže, a to je ideal sveukupnosti u pristupu čovjeku, to je ideal u kojem i psihičko i fizičko postaju "socijalni subjekt", ne mehaničkim zbrajanjem osobina čovjeka kao antropološkog realiteta, nego smještanjem te cjelokupne pojavnosti "čovjek" unutar jednog područja njegova djelovanja. Jasno nam je, pritom, da operacionalizacija takvog koncepta stoji tek pred svojim početkom u mnogim područjima i da nam pravi rad tek predstoji.

Opisujući medijacijske procese, Philp navodi kako se socijalni rad tradicionalno razvijao između dva diskursa, diskursa bogatstva i diskursa siromaštva (Philp, 1979:96), pri čemu je stvorio i dva oblika medijacije, prvi između bogatih i siromašnih prikazujući pri tomu humanost bogatih prema siromašnima, i drugi, između onih koji su vrijedni našeg poštovanja i onih koji su takvo poštovanje izgubili. Čini nam se da je upravo u tom ograničenju koje je Philp sam sebi postavio uzrok tomu da svoj teorijski pristup nije doveo do kraja. Naime, diskursi koje postavlja kao temeljne više se kreću u području vrijednosti nego u području "socijalnog" u širem smislu, pa je nužan rezultat i nepotpunost koncepta "socijalnog subjekta", koji onda isto tako ostaje više u području vrijednosti no što može služiti široj konceptualizaciji i posebno vezi sa "socijalnim". Iz takvog suženog rakursa socijalni bi se rad kretao najviše do granica milosrđa, a to je preusko za onaj dio Philpova koncepta koji govori o procesu od "objekta" do "socijalnog subjekta".

Čini nam se da je ovaj Philpov koncept, u mnogočemu nedovršen (u čemu je vjerojatno jedan od razloga njegove neprepoznatljivosti i njegova slabog utjecaja u današnjoj teoriji socijalnog rada), vrlo zanimljiva osnova za daljnju teorijsku nadgradnju. On nam na najširi način otvara nove mogućnosti u konceptualizaciji socijalnog rada.

ŠTO JE TO SOCIJALNI RAD U "SOCIJALNOM"?

Ne pretendirajući na to da damo potpun odgovor na ovo pitanje, čini nam se vrijednim krenuti na put mogućeg odgovaranja na nj iz antropološke perspektive.

Ako se složimo s Gehlenovom tvrdnjom da je čovjek biće siromašnih, reduciranih instinkata, da je čovjekova motorika "posve naučena, ona se izgrađuje u individualnoj preradi izvanjskih podražaja i izvanjskih iskustava" (Gehlen, 1994:128), dolazimo do potrebe da čovjek tu svoju "nesavršenost" nadopuni institucijom, nužnom dopunom svoje "neprirodnosti". Promatrane iz takvog stajališta, ljudske institucije postaju dio ljudske prirode u gotovo biološkom smislu ili, sasvim sigurno točnije, smještavaju se, kako je to ustvrdio Hotimir Burger u pogovoru hrvatskog izdanja Gehlenova djela; "...na sam prijelaz između čovjekove prirode i ne-prirode, odnosno kulture" (Burger, u: Ge-

hlen, 1994:287). Čovjekova priroda, u Gehlenovu smislu, postaje nešto potpuno drukčijih dimenzija i oblika. Njegova društvenost postaje neposrednim nastavkom njegove biološkičnosti, društvenost je, naime, specifičan rezultat njegove specifične biološkičnosti. Ako je on "nesavršeno" biće, otvoreno svijetu i okolini daleko više no druge biološke pojave, jer na promjene u okolini ne reagira instinktom, ili barem ne u najvećem dijelu svoje komunikacije s okolinom, nego naučenim ponašanjem, kultiviranim ponašanjem, i ako su ljudske institucije način njegova reagiranja, onda socijalni rad kao čovjekova institucija postaje također jedan od "nastavaka", nadgradnje nužne zbog uskog dijapazona urođenih ponašanja uz pomoć kojih se on prilagođava okolini.

Socijalni se rad pojavljuje kao "stanje međusobnog rasterećenja od potreba" (Gehlen, 1994:33) u Gehlenovu smislu poimanja čovjekova razvoja. Pritom "razvoj" tumačimo jedostavno kao činjenicu promjene na nekom kontinuumu, ne dajući mu ni pozitivnu ni negativnu vrijednosnu konotaciju. Čovjek je jedostavno stvorio socijalni rad kao još jedan segment svoje socijalne prirode kako bi nadomjestio još jedan dio svoje "nesavršenosti". Neke druge ljudske institucije, naime, u promijenjenim okolnostima više ne mogu odgovoriti njegovim potrebama i socijalni se rad pojavljuje kao nužni rezultat toga zadovoljavanja. On postaje vezom između njegove biološkičnosti u užem smislu, njegova položaja u civilnom društvu, odnosno cijele lepeze institucija koje je stvorio u civilnom društvu, te države kao jednog od specifičnih rezultata svojega djelovanja. I tu je uloga socijalnog rada nezaobilazna, jedna i jedinstvena, bez obzira na različite moguće oblike njegova tumačenja. Današnji stupanj čovjekova razvoja onemogućuje, naime, tradicionalno djelovanje nekih "starih" čovjekovih institucija, kao što je npr. obitelj ili uža lokalna zajednica. Razina raspodjele rada, vrlo visok intenzitet čovjekova angažmana u vezi s proizvodnjom materijalnih dobara, potreba za brzom i vrlo preciznom razmjenom informacija onemogućuju tradicionalno djelovanje tih institucija. I ne samo to. Takav čovjekov razvoj u još većoj mjeri čini ranjivim, otvara ga prema svijetu, a nesavršenost instiktualnog aparata dolazi do sve većeg izražaja. Zbog toga zaštitna institucija, kao što je socijalni rad, postaje nužnim nadomjestkom njegove "nesavršenosti", jer su druge socijalne institucije za takva

usmjerena i specifična djelovanja jednostavno nepodobne. Visoka specijaliziranost socijalnog rada omogućuje mu brze, visokospecijalizirane i adekvatne odgovore na niz njegovih novih potreba koje se svakodnevno pojavljuju. Zbog toga nema neke veće opasnosti od "psihologizacije" socijalnog rada, barem ne na dužu stazu. Kako je on zapravo čitav kompleks veza i informacijskih kanala, kako on čini ljudsku pojavnost u cjelini, kako je nastavak njegove biološkičnosti ali i njegove socijalnosti, nužno je da se mijenja u skladu s promjenom prilika koje vladaju u nekom prostoru djelovanja. Utjecaj "psihologije", koji se u sadašnjem razdoblju razvoja socijalnog rada neizbježno primjećuje u nas, rezultat je prilika u kojima se nalaze čovjek i njegove fragilne sposobnosti odgovora na okolinu. Rat i prilike vezane uz ratna zbivanja takav su oblik socijalnih i bioloških događanja koji nužno snižava razinu diferencijacije sustava. Neko "lijepljenje" socijalnog rada i "psihologije" nije samo rezultat povećanih "psiholoških" potreba čovjeka nego nedovoljne diferencijacije sustava. Sustav, naime, da bi odgovorio takvoj razini potreba koja se pojavljuje u iznimnim prilikama, mora sniziti razinu diferencijacije svoje strukture kako bi si omogućio dovoljno slobodne energije za obranu. Viša diferencijacija strukture to mu ne omogućava. Zbog toga se čini da se socijalni rad "psiholo-

gizira" ili da se "administrira". Ali se i za psihologiju isto tako može reći da se "militarizira". Ni ona a ni drugi sustavi čovjekova funkcioniranja ne mogu ostati "čisti". Oni, jednostavno, dijele sudbinu sociuma u kojem se kreću, u kojemu se njihova djelatnost odvija. I što je razina ugroze viša, to se više gubi prepoznatljiv i jedinstven karakter pojedinih djelovanja. Neke ljudske institucije, naime, s porastom razine ugroze, postaju u svojoj najrazvijenijoj formi nepotrebne. Čovjekove potrebe, tim porastom razine ugroze, kreću se prema zadovoljavanju sve nižih i nižih oblika funkcioniranja, sve dok ne stignu do pukog zadovoljavanja biološke opstojnosti, i tada, na toj razini, doista ostaje samo instinktivno ponašanje u čistom biološkom smislu.

Upravo nam se zbog toga čini da je "psihologizacija" (ili neka druga "...logizacija") socijalnog rada simptom čovjekova aktualnog stanja u nekom društvu, pokazatelj razine teškoća u kojima se čovjek kao biološko i socijalno biće nalazi. Zato je bitka protiv "...logizacija" ne samo nepotrebna već i štetna za socijalni rad. One preostale intelektualne kapacitete trebalo bi svakako investirati u traganje za rješenjima, u pomoć sociumu da pronađe najbolje mogućnosti izlaska iz teškoća.

LITERATURA:

- Berger, L.P. i Luckmann, T.(1992) *Socijalna konstrukcija zbilje*, Zagreb, Naprijed
- Dantas, P. (1995) *Interdisciplinary Reflection Politics*, Lisboa, *Seminário Europeu das Escolas de Serviço Social*
- Fowler, D.A. (1975) *Ends and Means*, u: Jones, H. (ed.): *Towards a New Social Work*, London, Routledge i Kegan Paul
- Gehlen, A. (1994) *Čovjek i institucije*, Zagreb, Nakladni zavod Globus
- Hepworth, D.H. i Larsen, J.A. (1993) *Direct Social Work Practice, Theory and Skills*, Pacific Grove, Brooks/Cole Publishing Company
- Heraud, B.J. (1972) *Sociology and Social Work, Perspectives and Problems*, Oxford, Pergamon Press
- Horne, M. (1987) *Values in Social Work*, Aldershot, Ashgate Publishing Ltd.
- Howe, D. (1979) *Agency Function and Social Work Principles*, *BJSW*, 9,1, pp.29-47.
- Johnson, T.J. (1977) *The Professions in the Class Structure*, u: Sease, R. (ed.): *Industrial Society, Class, Cleavage and Control*, Allen and Unwin
- Jordan, B. (1984) *The State isn't Abstract, it's a Social Worker Knocking on Someone's Door*, *Social Work Today*, 3, pp.10-14.
- Južnič, S. (1989) *Politična kultura*, Maribor, Obzorja
- Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English* (1986) Oxford
- Payne, M. (1991) *Modern Social Work Theory*, London, Macmillan Education Ltd.
- Philp, M. (1979) *Notes on the Form of Knowledge in Social Work*, *Sociological Review*, 27, pp.83-111.
- Pinker, R. (1982) *An Alternative view*, u: *Social Workers: Their Roles and Tasks*, Barclay Comitee, National Institute for Social Work, London, Bedford Square Press

Summary

THE CONCEPT OF "SOCIAL" IN SOCIAL WORK

Mladen Knežević

Some trends in the development of social work in Croatia in the last few years have represented a concern for some theoreticians and pragmatians because of the strong "psychological" tendencies in social work and tries to connect the "social" concept of social work into an overall position of man in his current social environment.